



דף שבועי

בס"ד

פרשת ויחי, תשפ"ד, מספר 1550

'בית יוסף ואחיו' או 'עם בני ישראל'?

על הכפילות בפרשיות יוסף והאחים

חיים בורגנסקי

אותנו גם בהמשך: פרקים ל"ט-מ"א מתארים את קורותיו של יוסף במצרים מירידתו ועד עלייתו לגדולה, פרקים מ"ב-מ"ד מתארים לסירוגין את המתרחש בבית יעקב ואת המתרחש בבית יוסף, בפרק מ"ה יוסף מתוודע לאחיו, ופרק מ"ו מתאר את ירידת המשפחה למצרים. פרק מ"ז מתמקד שוב בפעולותיו של יוסף.

במבנה זה יש חריגה משמעותית מהתבנית שתיארנו למעלה; במקום להתמקד בדמות אחת ובקורותיה, הספר עוסק במקביל בשתי זירות: הזירה של יוסף והזירה של יעקב ובניו. התבנית הכפולה, שאינה מכריעה בשאלת המשכו של יעקב ומותירה לכאורה שתי אפשרויות פתוחות, מתעצמת בפרשתנו. פרשה זו, שעוסקת בסופו של יעקב, כוללת מספר נושאים: יעקב מצווה על קבורתו; יעקב מברך את בניו; ולבסוף – מסע הקבורה של יעקב. והנה, התחנות האלה מתוארות כולן תיאור כפול; בתיאור אחד יוסף הוא הבן שעומד לבדו מול יעקב, ובתיאור השני האחים כולם עומדים מול יעקב.

הנה טבלה המתארת את הדברים:

יעקב וכל בניו	יעקב ויוסף	ציווי על הקבורה
וַיֵּצֵאוּ אוֹתָם וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים אֲנִי נְאֻסָּף אֶל עַמִּי קְבְּרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֵה עֶפְרוֹן הַחֲתָנִי. בַּמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרוֹן הַחֲתָנִי לְאַחֲזֵת קֶבֶר. שְׁמָה קְבְּרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ שְׁמָה קְבְּרוּ אֶת יַצְחָק וְאֵת רִבְקָה אֲשֶׁתוֹ וְשְׁמָה קְבְּרַתִּי אֶת לָאָה. מִקְנֵה הַשְּׂדֵה וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת	וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ לוֹ אִם נָא מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאָמַת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׂאֲתַנִּי מִמִּצְרָיִם וְקִבְּרַתִּנִי בְּקִבְרֹתָם וַיֹּאמְרוּ אֲנֹכִי אֲעֲשֶׂה כְדָבְרְךָ. וַיֹּאמְרוּ הַשְּׂבָעָה לִי וְיִשְׂבַע	וַיִּשְׁלַח מִשְׁפַּחַת יַעֲקֹב תִּיאֹר רַחֵב וּמְפוֹרֵט, וּלְפִי מִתְכוֹנְתוֹ שֶׁל הַסֵּפֶר נִיתֵן הִיָּה לְצִפּוֹת שְׁאֲחַת הַדְּמוּיוֹת הַמִּתּוֹאֲרוֹת בְּפִרְשֵׁי הַתּוֹרָה אֵלֶּה תְּהוּוּהוּ אֶת הַשְּׁלֵב הַבָּא בְּהַתְּפַחְחוֹת הַמִּשְׁפַּחְתִּית, וְאֵילוֹ הָאֲחֵרוֹת תִּיעֲלַמְנָה בְּשׁוּלֵי הַסִּיפּוֹר. כֵּךְ בְּאֵמַת נִרְאָה בְּתַחֲלִיל פִּרְשַׁת וַיֵּשֶׁב (בְּר' לז:ב), כְּשִׁיּוֹסֵף לְבַדּוֹ מוּצָג כְּ"תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב":

חלקו הראשון של ספר בראשית בנוי במתכונת שיש בה ממד חוזר של התפתחות; מתוך תיאור נרחב של מספר דמויות מצטמצמת זווית הראייה ומתמקדת בעיקר באחת מהן. קורותיה של דמות זאת מהוות תשתית להמשכו של הסיפור, בעוד שאר הדמויות נעלמות לגמרי או מקבלות מקום שולי יחסית לדמות המרכזית. הפירוט הרחב של נוח, בניו ומשפחותיהם אחרי המבול (בר' ט-יא:ט) ממשיך עד סיפור מגדל בבל. משם (בר' יא:?) התורה פונה לרשימת שושלת שם, שסופה במשפחת תרח, וממשפחת תרח – היא מתמקדת באברהם ובמשפחתו. גם במשפחת אברהם נמצא את אותה תופעה: אחרי תיאור מפורט של הולדת ישמעאל והולדת יצחק, מופיע סיפור גירוש ישמעאל וחיותם כמעט לגמרי את העיסוק בישמעאל. מכאן התורה מפנה את הזרקור לחייו של יצחק, ממשיכו של אברהם. כהמשכו של יצחק מופיעות תחילה שתי דמויות, יעקב ועשו, אבל החל מסוף פרשת תולדות מתמקדת התורה ביעקב ובמשפחתו, ועשו עומד בשוליים.

לאור זאת עלינו לבחון את המצב בדור שאחרי יעקב. בפרשות ויצא ווישלח משפחת יעקב מתוארת תיאור רחב ומפורט, ולפי מתכונתו של הספר ניתן היה לצפות שאחת הדמויות המתוארות בפרשיות אלה תהווה את השלב הבא בהתפתחות המשפחתית, ואילו האחרות תיעלמנה בשולי הסיפור. כך באמת נראה בתחילת פרשת וישב (בר' לז:ב), כשיוסף לבדו מוצג כ"תולדות יעקב":

אֵלֶּה תְּלֻדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שֶׁבַע עָשָׂר שָׁנָה הָיָה לְעָה אֶת אָחִיו בְּצֹאן וְהוּא נָעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֵת בְּנֵי זֵלְפָה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבָרָתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם (בר' לז:ב).

הפרק כולו מציב את יוסף במרכז, ולאור דרכה עד עתה נראה שהתורה ממשיכה בתבנית הרגילה, ויוסף הוא המשכו של יעקב. אולם בסוף הפרק מגיע יוסף למצרים, והתורה אינה ממשיכה בסיפורו, אלא בסיפור חייו וילדיו של יהודה, המוצגים בפרק ל"ח. אם בפרק ל"ז נראה כי הדור הבא יהיה מבוסס על יוסף, הרי פרק ל"ח מוליך אותנו למשפחתו של יהודה. השניות הזו בין התמקדות בסיפורו של יוסף לבין התמקדות בסיפורם של יהודה ואיתו שאר בני המשפחה עתידה ללוות

1 יש הבדלים רבים וחשובים בין הציוויים, הברכות ותיאורי המסע שקשורים ליוסף ובין אלו שקשורים לכל הבנים. אכמ"ל בכל אלה.

* הרב ד"ר חיים בורגנסקי, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, ורב הישוב הושעיה.



כפילות בולטת זו היא המשך המגמה שתיארנו קודם: במעבר מיעקב לדור הבנים, התורה משרטטת שני מסלולי המשך אפשריים; באחד – יוסף הוא הממשיך, ובשני – הבנים כולם הם הממשיכים. התורה אינה מכריעה בין המסלולים, ועם סופו של יעקב היא פורשת לפנינו את שניהם.

למרות זאת, פסוקי הסיום של הפרשה ושל הספר כולו מרוכזים ביוסף, בבניו ובמותו:

וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיְרֹא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה יְלָדוֹ עַל בְּרֵכֵי יוֹסֵף... וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחְנְטוּ אֹתוֹ וַיִּשֶׂם בְּאֲרוֹן בְּמִצְרַיִם (בר' נ:כב-כג, כו).

לכאורה התורה מכריעה כאן שיוסף הוא ממשיכו של יעקב: את שנותיו סופרים ואת מותו מתארים, ואילו שאר בני המשפחה מוזכרים בדרך אגב כ"בית אביו" של יוסף. לאור זאת היה מקום לצפות שספר שמות יפתח בתיאור קורות בית יוסף בעבודת מצרים.

אולם יוסף עצמו אינו בוחר בדרך הזו. מתוך דבריו ניכר שהוא אינו רואה את עצמו כממשיכו הבלעדי של אביו, אלא להפך; הוא מבקש להיות חלק מהמשפחה כולה:

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנֹכִי מֵת וְאֵלֵהֶם פֶּקֶד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֵעֵלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב. וַיֵּשְׁבַע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד אֶלֵהֶם אֶתְכֶם וְהֵעֵלְתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה (בר' נ:כד-כה).

בעיני יוסף הפקידה הא-לוהית תופנה אל אחיו, כממשיכי אברהם יצחק ויעקב, והוא מבקש מהם ליטול אותו עימם, ובמילים אחרות – הוא מבקש מהם לא להניחו בצד, אלא לצרף אותו למשפחת בני יעקב. ברור שמבחינתו האחים הם ההמשך של יעקב, ובקשתו היא להיות חלק מהם.

אולי הספק מי יהיה ממשיכו של יעקב אינו רק מבנה ספרותי שתכליתו ליצור מתח, אלא תיאור מקביל של שתי אפשרויות ממשיות שכל אחת מהן הייתה יכולה להתקיים, והדבר היה תלוי בבחירתם של גיבורי הסיפור. העובדה שיוסף וביתו אינם "בית יוסף" הממשיך את בית יעקב, אלא חלק מ"עם בני ישראל", כפי שמופיע בתחילת פרשת שמות, נובעת מהכרעתו של יוסף. הייתה לו הזדמנות לבנות את ביתו שלו ולהתייחס לאחיו כעבדים כפי שהם עצמם הציעו לו (בר' נ:יח), אולם הוא בוחר בחירה אחרת, בחירה שעתידה להשאיר את כל המשפחה בפנים, ומכריעה את הספק שליווה אותנו מתחילת פרשת וישב.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בני חת (בר' מט:כט-לב).	לו וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה (בר' מז:כט-לא).	
רְאוּבֵן בְּכָרִי אֶתְּהָ פָּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יִתֵּר שְׂאת וַיִּתֵּר עָז... (בר' מט:ג).	וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֵלֵהֶם אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אִתִּי לְפָנָי אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק הָאֵלֵהֶם הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה הַמְלֵאךְ הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רַע וְבָרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בְּהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק וַיְדַגּוּ לְרֹב בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ... (בר' מח:טו-טז).	ברכות לבנים
וַיַּעֲשׂוּ בְנָיו לוֹ כֵּן כְּאֲשֶׁר צִוָּם. וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְנָיו אֶרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמִעְרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר קָנָה אֲבָרְהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזַת קֶבֶר מֵאֵת עַפְרֹן הַחֲתִי עַל פְּנֵי מִמְרָא (ג:יב-יג).	וַיַּעַל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אָבִיו וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ כָּל עַבְדֵי פְרֻעָה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְכָל בֵּית יוֹסֵף וְאָחִיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצִאֲנָם וּבְקָרָם עֲזָבוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן... וַיְהִי הַמַּחְנֶה כְּבַד מְאֹד. וַיָּבֹאוּ עַד גֵּרֹן הָאֶטֶד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ שָׁם מִסְפַּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֲבָל שְׁבַעַת יָמִים (ג:יז).	מסע הלווייה

יעקב מצווה תחילה את יוסף בנו לקבור אותו בארץ כנען, ולאחר מכן הוא מצווה את כל בניו לקבור אותו במערת המכפלה. תחילה הוא קורא ליוסף ומברך אותו ואת אפרים ומנשה לפני מותו, ולאחר מכן הוא קורא לכל האחים, כולל יוסף, ומברך את כולם לפני מותו. גם מסע הלווייה הוא למעשה שני מסעות: תחילה מקיים יוסף את הבטחתו לאביו ונושא אותו ממצרים לכיוון ארץ כנען. בלווייה זו הולכים עבדי פרעה עם יוסף, ואילו אחיו הולכים בקצה השיירה, ומתקיימת בה הוראתו של יעקב ליוסף "אל נא תקברני במצרים". לאחר מכן מתקיים מסע שני, שמובילים אותו כל בניו, אל מערת המכפלה, ובכך מתקיימת הוראתו של יעקב לכלל האחים.